

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 15 grudnia 2017 r.

Poz. 8564

UCHWAŁA NR XXXVIII/266/2017 RADY GMINY NIECHANOWO

z dnia 12 grudnia 2017 r.

w sprawie: przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Niechanowo na lata 2017 – 2020

Na podstawie art.18 ust.2 pkt.15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2017 roku, poz.1875.), art.87 ust.3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2017 roku, poz.2187); uchwała się, co następuje:

§ 1. Po zaopiniowaniu przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Niechanowo na lata 2017 - 2020, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Niechanowo.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady
(-) Zdzisław Sikora

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY NIECHANOWO
NA LATA 2017 - 2020**

NIECHANOWO 2017

SPIS TREŚCI

	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	4
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	6
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	7
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	8
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	13
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	13
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury.....	13
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020.....	13
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020	14
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	14
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	15
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego	15
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	17
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.	21
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	21
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	23
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	28
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	29
6.5. Zabytki archeologiczne.....	29
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	30
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	30
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	30
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne	

zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	33
7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	36
7.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	36
7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	39
7.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	41
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	41
9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie	51
10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	52
10.1. Gminna ewidencja zabytków	52
10.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków	53
10.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego	53
10.4. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	54
11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	56
12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami	57
13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	58

Wstęp

Podstawowym założeniem *Programu opieki nad zabytkami dla gminy Niechanowo na lata 2017-2020* jest ukierunkowanie działań lokalnego samorządu na poprawę stanu zachowania i utrzymania środowiska kulturowego. W ostatnich latach, dla realizacji tego założenia, coraz większy nacisk kładzie się na aktywizację lokalnych środowisk samorządowych. W ramach budowy nowoczesnego oblicza społeczeństwa, dostrzega się potrzebę pogłębiania świadomości społeczeństwa w oparciu o fundamenty miejscowych tradycji kulturowych. Lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym, składa się ze splotu wydarzeń (kontekst dziejowy, historie poszczególnych ludzi, grup społecznych), zachowanych pamiątek (zabytki architektury i budownictwa, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne). Miejskowa historia zaś, najczęściej dotycząca poszczególnych rodzin czy niewielkich grup społecznych, przenosi się na dzieje regionu. Opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna zatem leżeć u podstaw budowania nowoczesnego społeczeństwa, świadomego swojej przeszłości, która w oczywisty sposób pomaga definiować tożsamość kulturową jako wartościowy składnik struktury współczesnej cywilizacji.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Niechanowo jest gminą wiejską, położoną w północno-wschodniej części województwa wielkopolskiego, w południowo-wschodniej części powiatu gnieźnieńskiego. Miejscowość Niechanowo, siedziba władz samorządowych i zarazem lokalny ośrodek handlowo – usługowy dla mieszkańców gminy, oddalone jest ok. 60 km od stolicy województwa, Poznania i 10 km od Gniezna. W latach 1975–1998 gmina położona była w ówczesnym województwie poznańskim.

Powierzchnia gminy zajmuje obszar 105,31 km², stanowiąc 9 % powierzchni powiatu. Użytki rolne zajmują 84 % powierzchni gminy, stąd jej funkcją wiodącą jest rolnictwo, natomiast użytki leśne 9% i stanowią jeden z niższych wskaźników lesistości w powiecie. Według danych GUS (stan z 30.06.2016 r.) gminę zamieszkuje 5789 osób. Gęstość zaludnienia wynosi 55 M/km². Strukturę osadniczą tworzą 22 sołectwa: Arcugowo, Cielimowo, Czechowo, Drachowo, Goczałkowo, Grotkowo, Gurowo, Gurówko, Jelitowo – Żółcz, Karsewo, Jarząbkowo, Kędzierzyn, Malczewo, Marysin, Mierzewo, Mikołajewice, Miroszka, Niechanowo – największy ośrodek osadnictwa, Nowa Wieś, Potrzymowo, Truskoleń, Żelazkowo – Jelonek, obejmujące 24

miejsowości. Gmina sąsiaduje:

- od północy z gminą wiejską i miastem Gniezno,
- od wschodu z gminą Witkowo,
- od południa z gminą Września,
- od zachodu z gminą Czarniejewo.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg gminnych o łącznej długości ok. 90 km i 9 odcinków dróg powiatowych. Przez tereny gminy przebiegają również drogi: krajowa nr 15 - na krótkim odcinku przez miejscowość Cielimowo, wojewódzka nr 260 relacji Gniezno – Witkowo - Wólka k/Słupcy. Gminę przecina także linia kolejki wąskotorowej Gniezno - Anastazewo, obecnie wykorzystywana turystycznie przez „Gnieźnieńską Kolej Wąskotorową”.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej Polski prof. Jerzego Kondrackiego, obszar gminy położony jest w granicach prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego, w makroregionie Pojezierze Wielkopolskie, w mezoregionie Pojezierze Gnieźnieńskie. Rzeźba terenu jest mało urozmaicona, z przeważającym obszarem wysoczyzny morenowej płaskiej i falistej, ukształtowana została w okresie zlodowacenia środkowopolskiego. Deniwelacje terenu nie przekraczają kilkunastu metrów. Najwyżej, na wysokości 124 m n. p. m, położone jest Niechanowo. Cały obszar gminy położony jest w granicach dorzecza Warty. Wśród wód powierzchniowych wyróżnia się Mała Wrześnica, Struga Rudnik i Mąkawa. Gmina uboga jest w surowce mineralne. Miejscami występują tylko niewielkie pokłady pospolitego kruszywa naturalnego, które mogą być eksploatowane na potrzeby lokalne.

Ślady osadnictwa na terenie gminy sięgają epok prehistorycznych. Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła w czasach średniowiecznych i taką metrykę posiada większość miejscowości w gminie. Najstarszą wsią, wzmiankowaną w bulli papieskiej Innocentego II w 1136 r., jest Kędzierzyn. Cielimowo wzmiankowane jest w dokumentach źródłowych w 1243 r., pierwsze wzmianka dotycząca miejscowości Czechowo pojawia się w 1261 r., Arcugowo wymieniane jest w 1287 r., zaś Grotkowo w 1298 r. W następnym stuleciu wzmiankowane są wsie: Karsewo - w 1369 r., Drachowo - 1377 r., Malczewo wymieniane jest w 1390 r., a Żółcz w 1392 r. Natomiast miejscowość Niechanowo została lokowana na prawie magdeburskim na przełomie 1278/1279 r., gdy właścicielem klucza niechanowskich dóbr był Jakub Różyc herbu Poraj, a osada, położona przy przebiegającym przez te tereny szlaku bursztynowym, intensywnie się rozwijała za sprawą rzemiosła i wymiany handlowej. Na przestrzeni wieków

Niechanowem władało wiele rodów m.in. ród Zarembów, Tomickich, Działyńskich - wówczas miejscowość stanowiła znany ośrodek życia kulturalnego i politycznego, Skórzewskich, Górczyńskich, Mielżyńskich, a od połowy XIX w. do wybuchu II wojny światowej właścicielami był ród Żółtowskich, z których wielu zasłużonych dla regionu przedstawicieli było fundatorami licznych stowarzyszeń narodowo-społecznych, zakładanych jako wyraz sprzeciwu wobec akcji germanizacyjnej zaborcy pruskiego, który zagarnął ziemie Wielkopolski po II rozbiórce Polski w 1793 r. W czasie I wojny światowej tereny te znalazły się pod okupacją cesarskich Niemiec. W 1918 r. mieszkańcy gminy walczyli w szeregach powstańczych zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego, w wyniku którego omawiane tereny włączono do odrodzonego państwa polskiego.

W czasie II wojny światowej tereny gminy wcielono do rejencji inowrodawskiej Okręgu Rzeszy Kraj Warty. Okupant represjonował i prześladował mieszkańców gminy, z których wielu oddało życie w walce z hitlerowskim najeźdźcą, szerzyły się aresztowania, wysiedlenia, wywózki do obozów koncentracyjnych, egzekucje, w tym członków ruchu oporu straconych na terenie lasu Jelonek. Upamiętnia to, odsłonięty w 40 rocznicę napaści hitlerowskiej na Polskę, pomnik „Męczeństwa i chwały”. Po wyzwoleniu przez wojska radzieckie w styczniu 1945 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, obrzędy, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Niechanowo na lata 2017-2020* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2016 r., poz. 446).

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16),

b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),

- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust.1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust. 1 i 2),
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1),
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu m.in.:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków, ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, działami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami

przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2016 r., poz. 446)

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2016, poz. 672)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2016 r., poz. 778)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania przestrzennego oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2016, poz. 2134)

Zgodnie z art. 83 a, ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2016 r., poz. 2147)

Ustawa określa (w art. 13), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa (za wyjątkiem nieruchomości będących we władaniu Agencji Nieruchomości Rolnych). W myśl art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek

odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2016 r., poz. 290)

Art. 5 ust. 1, pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską. Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawnego-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego).

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym

czynnikami rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmocniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017 przyjęty został Uchwałą Rady Ministrów Nr 125/2014 z dnia 24.06.2014 r. W *Krajowym programie* dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Celowi głównemu przyporządkowano cele szczegółowe i kierunki działania.

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa*

podwodnego,

- wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,
- wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
- opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
- opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
- wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
- podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
- merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji. Cel ten realizowany będzie poprzez:

- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, Faro 2005,
- budowanie świadomości społecznej dotyczącej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
- promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
- zwiększenie i ułatwienie dostępu do zasobu dziedzictwa.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

Zaktualizowana „Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020” jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, a przyjęta przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 17 grudnia 2012 r. Uchwałą Nr XXIX/559/12.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Ustalenia zawarte w cyt. dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, przez co mają bezpośredni wpływ na zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego. Zakłada konieczność wyznaczenia w planie zagospodarowania przestrzennego terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego, które należy wesprzeć pakietem pomocy ułatwiającej wykorzystanie tego czynnika. Wsparcie powinno objąć, z jednej strony rewitalizację obiektów, a z drugiej, przedsiębiorczość budowaną na wykorzystaniu tego sektora, szczególnie w turystyce.

Generalnym celem „Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego” jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej, skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców. Cel ten będzie realizowany przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych.

W ramach celu strategicznego „Zwiększenie spójności województwa” określony został cel operacyjny „Wsparcie terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego”. Środowisko kulturowe może być dla wybranych obszarów istotnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej i budowania lokalnych przewag konkurencyjnych. Na wielu obszarach jest ono jedynym realnym czynnikiem wzrostu.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- kompleksowe programy rewitalizacji i aktywizacji gospodarczej wykorzystującej walory kulturowe,
- tworzenie parków kulturowych,
- promocja terenów o wybitnych walorach kulturowych,
- odnowa obiektów dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny zakładający „Zwiększenie zasobów oraz wyrównywanie potencjałów społecznych województwa” ma być realizowany poprzez cel operacyjny „Ochrona i utrwalanie dziedzictwa kulturowego”

Jednym z fundamentów kapitału społecznego jest tożsamość regionalna, otwartość na inne kultury oraz tolerancja. Bez poczucia tożsamości i znajomości własnej kultury nie można budować więzi społecznych. Rozwój społeczny, w tym tożsamość kulturowa, jest ważnym czynnikiem kształtowania konkurencyjności regionu.

Wielkopolska może być regionem, który nie tylko wspiera wewnętrzny

rozwój kulturalny, ale również przyciąga jednostki kreatywne, działające w przestrzeni kultury poprzez stworzenie wizerunku regionu otwartego na mobilność idei oraz odmienne wzorce i wartości kulturowe.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- promocja kultury regionalnej,
- poprawa warunków dla utrwalania tożsamości oraz upowszechniania dorobku kultury lokalnej i regionalnej,
- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz historycznego regionu,
- wsparcie rozwoju kultury jako jednego z kreatywnych sektorów gospodarki regionu i rozwój przedsiębiorczości w tej dziedzinie,
- wzmocnienie pluralizmu kulturowego jako rozwojowej przeciwwagi dla dziedzictwa kulturowego regionu,
- stymulacja przepływu treści kulturowych (transfer międzykulturowy) oraz wewnętrznej innowacji w sferze kultury, jako niezbędnych czynników rozwoju kultury,
- zmniejszanie przestrzennych, społecznych i ekonomicznych dysproporcji w dostępie do kultury.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego sporządzony na okres perspektywiczny do roku 2020, uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XLII/628/2001 z dnia 26 listopada 2001 roku, zmieniony Uchwałą Nr XLVI/690/10 z dnia 26 kwietnia 2010 r.

W rozdz. „Uwarunkowania rozwoju przestrzennego. Uwarunkowania wewnętrzne”, pkt 18 „Kultura i dziedzictwo narodowe” podkreślono wartość tożsamości regionalnej. Oparta na tradycji regionalnej i najważniejszych cechach wyróżniających region terytorialnie, historycznie, społecznie i kulturowo jest ważnym elementem dziedzictwa kulturowego.

Omówiono wielkość zachowanej substancji zabytkowej w regionie: stanowiska archeologiczne, zabytki architektury i budownictwa, pomniki historii, parki kulturowe, wymieniając najcenniejsze, charakterystyczne dla poszczególnych epok. Podkreślono konieczność powołania nowych parków kulturowych, które mogą stanowić podstawy do sporządzenia i wdrożenia

strategii promocji kultury województwa wielkopolskiego oraz mogą stać się czynnikiem dla rozwoju turystyki opartej o wartości krajobrazu i kultury. Jednym z najważniejszych elementów generujących rozwój turystyki są szlaki kulturowe. Bogata przeszłość historyczna i kulturowa Wielkopolski stwarza wiele możliwości do przeprowadzenia szlaków kulturowych, a tym samym promocji Wielkopolski w skali lokalnej, krajowej czy międzynarodowej.

W rozdz. 31. „Ochrona i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego” wymieniono najważniejsze nurty działania, mające na celu osiągnięcie optymalnego stanu środowiska kulturowego:

- ochrona istniejących zasobów materialnych i duchowych,
- kreowanie nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin składających się na kulturę, a zwłaszcza kreowanie nowej przestrzeni,
- kształtowanie świadomości – upowszechnianie wiedzy o środowisku kulturowym Wielkopolski wśród mieszkańców regionu, kraju i za granicą.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego szczególne znaczenie ma ochrona obszarowa, a więc ochrona całych układów przestrzennych miast i wsi, ochrona krajobrazów kulturowych w parkach kulturowych i w strefach kulturotwórczych, szlaków kulturowych oraz pojedynczych obiektów.

Najważniejsze działania w ramach ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w ramach planowania przestrzennego to:

- zwiększenie nakładów na ochronę dziedzictwa kulturowego, zarówno w budżecie państwa, jak i budżetach samorządowych,
- wpisanie do rejestru zabytków wszystkich zachowanych założeń i układów urbanistycznych,
- poszerzenie ewidencji zasobów dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego. Konieczne jest umożliwienie publicznego dostępu do ewidencji w formie elektronicznej,
- dalsze prowadzenie archeologicznych badań osadniczych,
- wzbogacanie dokumentacji dotyczącej obiektów dziedzictwa kulturowego, w szczególności: opisów, szkiców, map i opracowań obiektów oraz digitalizacji danych i ich udostępnianie w formie elektronicznej,
- promocja szlaków kulturowych, parków kulturowych, pomników historii, a także obiektów wpisanych na listy dziedzictwa europejskiego,
- podnoszenie wizerunku województwa jako produktu turystycznego, poprzez prawidłową informację turystyczną w celu dotarcia do

określonych atrakcji turystycznych.

W rozdz. 31.1.1. „Ochrona układów urbanistycznych i ruralistycznych” wymieniono elementy, które jej podlegają: rozplanowanie ulic, rynków i placów miejskich, parametry kwartałów, pasma zieleni, dominanty przestrzenne, panoramy, osie widokowe oraz wszelkie formy specyficznej zabudowy miejskiej. Ochrona układów przestrzennych, urbanistycznych i ruralistycznych powinna być rozpatrywana wraz z nawarstwieniami kulturowymi w których obecna jest cała sekwencja dziejów. Jest to działanie niezbędne dla zachowania ciągłości historycznej tworzenia się sieci osadniczej.

Sprzymierzeńcem systemowych działań wspierających może się stać aspekt ekonomiczny w postaci korzyści gospodarczych uzyskiwanych z turystyki na terenach o atrakcyjnych i zadbanych śródmieściach – pojedynczych wybitnych obiektach z historycznym tłem kulturowym, nadającym całości oczekiwany klimat.

Podobny system powinien objąć również układy ruralistyczne. Ochrona kompleksowa architektury wiejskiej jest możliwa do zrealizowania na terenach, których głównym motorem rozwoju stanie się turystyka. Właściwą formą ochrony jest adaptowanie zabytkowych obiektów architektury wiejskiej na obiekty rekreacji indywidualnej. Najwartościowsze obiekty, dla których nie da się zapewnić ochrony w istniejących zespołach zabudowy, powinny się znaleźć w skansenach. Z uwagi na brak możliwości przetrwania wszystkich zabytków architektury wiejskiej, niezbędne jest systematyczne dokumentowanie obiektów o wartościach historycznych i estetycznych.

W rozdz. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego. Polityka przestrzenna”, pkt 29 „Polityka poprawy efektywności struktur przestrzennych” przedstawiono zbiór najważniejszych zasad, mających na celu uzyskiwanie optymalnych efektów w zagospodarowaniu przestrzeni. Ład przestrzenny to takie zagospodarowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne.

Ład przestrzenny można uzyskać m. in. przez:

- przestrzeganie wytycznych konserwatorskich w zakresie poszczególnych obiektów objętych ochroną jak również zasad zagospodarowania zabytkowych układów urbanistycznych,
- kontynuowanie architektury wiejskiej przy założeniu, że tradycyjny nurt architektury lokalnej regionu nie powinien mieć prawa wyłączności, ale

powinien stanowić ważny wyróżnik dla zachowania regionalnej specyfiki. Na terenach szczególnie cennych krajobrazowo należy unikać realizacji projektów odległych stylistycznie, pochodzących z kulturowo odmiennych regionów,

- ochronę krajobrazu, szczególnie w rejonach o najwyższych walorach przyrodniczych i kulturowych.

Dla kształtowania przestrzeni miejskich przyjęto m.in. następujące zasady:

- ochrona dziedzictwa kulturowego, tożsamości i tradycyjnych elementów środowiska miejskiego, takich jak: zabytkowe dzielnice, budynki, dominanty przestrzenne, panoramy, tereny zielone i tereny otwarte; respektowanie zaleceń wynikających z przepisów ochronnych i poszerzanie ochrony prawnej,
- wykorzystywanie atutów wynikających z ukształtowania terenu, osi widokowych, dominant przestrzennych, panoram,
- podnoszenie wymogów architektonicznych, szczególnie w stosunku do obiektów realizowanych na obszarach śródmieść oraz w pobliżu terenów o najwyższych walorach kulturowych i przyrodniczych,
- podejmowanie opracowań planistycznych dotyczących rewaloryzacji przestrzeni miejskich.

Dla kształtowania obszarów wiejskich przyjęto m. in. następujące zasady:

- ochrona charakterystycznych układów ruralistycznych oraz zespołów sakralnych, pałacowo-parkowych, folwarków, ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, gospodarczych, wiatraków, remiz, szkół, kuźni, młynów, gorzeln i innych elementów specyficznych dla architektury wiejskiej np. kapliczek i krzyży,
- poszanowanie kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego w poszczególnych rejonach,
- twórcze wykorzystywanie wzorców architektury lokalnej przy formułowaniu warunków dla projektowanej zabudowy, odwoływanie się do architektury regionalnej Wielkopolski, preferowanie rodzimych materiałów budowlanych oraz tradycyjnych elementów małej architektury.

W rozdz. 31.3. „Promowanie świadomości regionalnej Wielkopolski” uznano, że do zaistnienia Wielkopolski jako regionu atrakcyjnego kulturowo, niezbędne jest intensywne promowanie wiedzy o środowisku kulturowym regionu. Działania na rzecz promowania świadomości regionalnej Wielkopolski mają na celu pobudzenie aktywności lokalnych środowisk, przywrócenie etosu

wielkopolskiego oraz pielęgnowanie regionalizmu, tzw. „małych ojczyzn”, m.in. poprzez:

- promowanie gwary, obyczajów, potraw, strojów, lansowanie folklorystycznych zespołów tanecznych,
- kształtowanie otwartości wobec innych mniejszości i kultur, prezentowanie ich dorobku kulturowego,
- organizowanie jarmarków, pokazów tradycyjnego rzemiosła, konkursów związanych z tematyką regionalną.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

ARCUGOWO

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

Rejestr zabytków nr 1496/A z dnia 03.12.1973 r.

- a. pałac, mur., ok. 1815, dobud. skrzydła pld. - 1848, rozbud. i przebud. 4 ćw. XIX, XIX/XX,
- b. kaplica pałacowa, mur., XIX/XX,
- c. park, 1 poł. XIX.

CZECHOWO

PARK DWORSKI, 3 ćw. XIX, kanały i stawy - pocz. XX, powiększony XX.

Rejestr zabytków nr 1994/A z dnia 24.01.1985 r.

GUROWO

PARK, 2 poł. XIX.

Rejestr zabytków nr 1991/A z dnia 25.04.1985 r.

JARZĄBKOWO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MARCINA:

Rejestr zabytków nr 728/Wlkp/A z dnia 29.12.2008 r.

- a. kościół, mur., pocz. XVI, przebud. 1929,
- b. cmentarz przykościelny, XV.

JELITOWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków nr 2107/A z dnia 22.10.1986 r. i 06.02.2002 r.

- a. dwór, mur., 1892,
- b. park, k. XIX.

KARSEWO

DWÓR, mur., 1 poł. XIX.

Rejestr zabytków nr 2216/A z dnia 19.11.1991 r.

KĘDZIERZYN

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA:

Rejestr zabytków nr 103/Wlkp/A z dnia 27.08.2002 r.

a. kościół, mur., 1840, rozbud. 1877-1882,

b. cmentarz przykościelny z ogrodzeniem, 1 poł. XIX,

c. plebania, mur., 1840, rozbud. 1916.

MALCZEWO

PARK, ok. poł. XIX.

Rejestr zabytków nr 1993/A z dnia 23.01.1985 r.

MIERZEWO

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

Rejestr zabytków nr 1632/A z dnia 11.11.1974 r.

a. pałac, mur., 3 ćw. XIX, XX,

b. park, k. XIX,

NIECHANOWO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. JAKUBA, drewn.-mur., 1776, rozbud. 1908,

Rejestr zabytków nr 974/A z dnia 06.03.1970 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, mur., 1783 - 1794,

Rejestr zabytków nr 2522/A z dnia 07.10.1955 r.

b. oficyna południowa, mur., 1 ćw. XIX,

Rejestr zabytków nr 1552/A z dnia 18.07.1974 r.

c. park, XVIII/XIX,

Rejestr zabytków nr 1552/A z dnia 18.07.1974 r.

ŻÓŁCZ

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków nr 2108/A z dnia 11.11.1986 r.

a. dwór, mur., 2 poł. XIX,

b. park, k. XIX.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków**ARCUGOWO**

SZKOŁA, ob. dom, mur., 1 ćw. XX.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., ok. 1815, dobud. skrzydła pld. - 1848, rozbud. i przebud. 4 ćw. XIX, XIX/XX,

b. kaplica pałacowa, mur., XIX/XX,

c. ogrodzenie, mur., pocz. XX,

d. brama, mur., 1866,

e. park, 1 poł. XIX.

f. owczarnia, mur., k. XIX,

g. owczarnia, mur., k. XIX,

h. magazyn, mur. k. XIX,

i. stania, ob. magazyn, mur., 1903,

j. obora, mur., k. XIX,

k. czworak nr 3, mur., pocz. XX.

CIELIMOWO

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. rządcówka, ul. Boczna nr 2, mur., 4 ćw. XIX,

b. obora, mur., 4 ćw. XIX,

c. chlew, mur., 4 ćw. XIX,

d. spichlerz, mur., 4 ćw. XIX.

CZECHOWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 3 ćw. XIX,

b. park, 3 ćw. XIX, kanały i stawy - pocz. XX, powiększony XX.

DRACHOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, ok. 1860.

SZKOŁA, ob. dom nr 10, mur., 1 ćw. XX.

DOM NR 1, pocz. XX.

DOM NR 9, 1900-1910.

DOM NR 14, mur., 1900 -1910.

BUDYNEK GOSPODARCZY W ZAGRODZIE NR 4, mur., 4 ćw. XIX.

GOCZAŁKOWO

SZKOŁA, mur., 1900 - 10.

ZAGRODA NR 7:

- a. dom, mur., 1915,
- b. obora, mur., 1919,
- c. park, pocz. XX.

DOM NR 5, mur., 1910 -1920.

DOM NR 6, mur., 1910 – 1920.

DOM NR 13, mur., 1900 - 1910.

DOM NR 15, mur., 1900 - 1910.

GROTKOWO**ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:**

- a. dwór, mur., 4 ćw. XIX,
- b. łaźnia, mur., 1911,
- c. park, 2 poł. XIX.
- d. obora, mur., 3 ćw. XIX,
- e. stodoła, mur., k. XIX,
- f. magazyn zbożowy, mur., 1908.

GUROWO

CMENTARZ EWANGELICKI, ok. 1870.

PARK, 2 poł. XIX.

GURÓWKO

CMENTARZ EWANGELICKI, ok. 1910.

SZKOŁA, ob. dom nr 6, mur., 1910 - 1920.

DOM NR 13, mur., 1900 - 1910.

JARZĄBKOWO**ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MARCINA:**

- a. kościół, mur., pocz. XVI, przebud. 1929,
- b. kaplica grobowa Brzeskich, mur., k. XIX,
- c. grobowiec Chrzanowskich, mur., 1885,
- d. plebania, mur., k. XIX,
- e. cmentarz przykościelny, XV.

CMENTARZ KATOLICKI, 1908.

SZKOŁA, mur., 1 ćw. XX.

DOM NR 29, mur., 1 ćw. XX.

JELITOWO

SZKOŁA, ob. dom nr 3, mur., 1921.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 1892,
- b. park, k. XIX.
- c. dom pracowników folwarcznych nr 5, pocz. XX,
- d. dom pracowników folwarcznych nr 6, pocz. XX,
- e. dom pracowników folwarcznych nr 11, pocz. XX,
- f. obora, mur., 4 ćw. XIX,
- g. stodoła, mur., 1852,
- h. spichlerz, mur., 1905,

KARSEWO

CMENTARZ EWANGELICKI, ok. 1910.

CMENTARZ CHOLERYCZNY, poł. XIX.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 1 poł. XIX,
- b. obora, mur.-drew., 4 ćw. XIX,
- c. stodoła – obora, mur., 1 ćw. XX.

DOM NR 18, mur., pocz. XX.

DOM NR 19, mur., 1 ćw. XX.

DOM NR 26, mur., pocz. XX.

KUŹNIA, mur., k. XIX.

KĘDZIERZYN

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA:

- a. kościół, mur., 1840, rozbud. 1877-1882,
- b. kaplica, mur., XIX,
- c. grobowiec Gruszczyńskich, mur., 2 poł. XIX,
- d. cmentarz przykościelny, 1 poł. XIX,
- e. ogrodzenie, mur., XIX,
- f. plebania, mur., 1840, rozbud. 1916.

CMENTARZ KATOLICKI, 1899.

SZKOŁA, ob. dom nr 1, mur., 1902.

DOM STARCÓW, ob. dom, mur., 1889.

DOM NR 6, mur., XIX/XX.

DOM NR 13, mur., 1900-1910.

DOM NR 19, mur., 1900 - 1910.

DOM NR 35, mur., 2 poł. XIX.

OBORA W ZAGRODZIE NR 11, mur., 4 ćw. XIX.

MALCZEWO

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. obora, mur., 1 poł. XIX,
- b. obora, ob. spichlerz, mur., k. XIX,
- c. owczarnia, drewn., 1 ćw. XX,
- d. stodoła, szach.- drewn., 1 poł. XIX,
- e. spichlerz, mur., k. XIX,
- f. park, ok. poł. XIX.

MARYSIN

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. stajnia, mur., 1928,
- b. obora, mur., pocz. XX.
- c. magazyn wełny, mur., pocz. XX.

MIERZEWO

SZKOŁA, mur., 1906.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

- a. pałac, mur., 3 ćw. XIX, XX,
 - b. oficyna, mur., 4 ćw. XIX,
 - c. brama, mur., 4 ćw. XIX,
 - d. ogrodzenie, mur., k. XIX,
 - e. park, k. XIX,
 - f. obora, mur., 4 ćw. XIX,
 - g. stodoła, mur., pocz. XX,
 - h. stodoła, mur., k. XIX,
 - i. spichlerz, mur., 1905 - 1908,
 - j. gołębnik, drewn., 1 ćw. XX,
 - k. brama na folwark, mur., k. XIX.
- DOM NR 67, mur., 1 ćw. XX.

MIKOŁAJEWICE

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. rządcówka, mur., pocz. XX,
- b. magazyn, chlewnia, stajnia, mur., 1900,
- c. stodoła, mur., k. XIX,
- d. stodoła, mur., 1900.

MIROSZKA

CMENTARZ CHOLERYCZNY, ok. 1860-1865.

NIECHANOWO

UKŁAD RURALISTYCZNY, XV-XIX.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JAKUBA:

a. kościół, drewn.-mur., 1776, rozbud. 1908,

b. cmentarz przykościelny, 1792.

CMENTARZ CHOLERYCZNY, ok. 1860-1865.

SZKOŁA, ob. dom, ul. Różana nr 33, mur., 1911.

DWORZEC KOLEI WĄSKOTOROWEJ, ul. Kolejowa nr 3, mur., pocz. XX.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., 1783 - 1794,

b. oficyna południowa, mur., 1 ćw. XIX,

c. oficyna północna, mur., 2 poł. XIX,

d. ogrodzenie z bramą, mur., k. XIX,

e. park, XVIII/XIX,

f. czworak, ul. 22 Lipca nr 11, mur., pocz. XX,

g. czworak, ul. 22 Lipca nr 13, mur., pocz. XX,

h. czworak, ul. 22 Lipca nr 15, mur., pocz. XX,

i. stajnia - obora, mur., poł. XIX,

j. chlewnia, mur., k. XIX,

k. obora, mur., 1 ćw. XX,

l. stodoła, mur., 4 ćw. XIX,

ł. spichlerz, mur., 1919,

m. gorzelnia, mur., XIX/XX,

n. mleczarnia, mur., XIX/XX.

ul. Kolejowa

DOM NR 1, mur., 2 poł. XIX.

ul. Różana

DOM NR 4, mur., 1 ćw. XX.

DOM NR 16, glin., 4 ćw. XIX.

DOM NR 30, mur., XIX/XX.

DOM NR 38, mur., 1937.

DOM NR 48, ob. biblioteka, mur., 1910 - 1920.

DOM NR 52, mur., 1910 - 1920.

PIEKARNIA, ul. Gnieźnieńska nr 5, mur., 1 ćw. XX.

NOWA WIEŚ NIECHANOWSKA

CMENTARZ EWANGELICKI, ok. 1860.

SZKOŁA, ob. dom nr 14, mur., 1907.

OBORA W ZAGRODZIE NR 13, mur., 1900-1910.

POTRZYMOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, ok. 1900.

DOM NR 13, szach.- mur., 3 ćw. XIX.

TRZUSKOŁOŃ

SZKOŁA, ob. dom nr 32, mur., 1900 - 1910.

OBERŻA, ob. dom nr 33, mur., 1900 - 1910.

DOM NR 6, mur., 1910 - 20.

DOM NR 20, mur., 1 ćw. XX.

ŻELAZKOWO

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. obora, mur., k. XIX,
- b. obora, mur., k. XIX,
- c. chlewnia, mur., 1881,
- d. stodoła, drewn., pocz. XX,
- e. stodoła, drewn., pocz. XX,
- f. spichlerz, mur., 1 ćw. XX.

ŻÓŁCZ

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 2 poł. XIX,
- b. czworak nr 7, mur., k. XIX,
- c. obora, mur., 4 ćw. XIX,
- d. stodoła, ob. jałownik, mur., 1900,
- e. ogrodzenie, mur., k. XIX,
- f. park, k. XIX.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Niechanowo do rejestru zabytków ruchomych wpisane są obiekty stanowiące wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

1. Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Marcina w Jarząbku wpisane zostało do rejestru zabytków na podstawie 2 decyzji; decyzją z dnia 24.11.1972 r. pod nr rejestru 237/B wpisano m.in. obrazy z XIX w., późnogotycki krucyfiks, barokowo-ludowy feretron z XIX w., kamienną chrzcielnicę z XVIII w. (ogółem 10 pozycji); decyzją z dnia 06.07.2009 r. pod nr rejestru 155/Wlkp/B wpisano m.in. klasycystyczny ołtarz główny, neobarokowy ołtarz w kaplicy, ołtarz p.w. MB

Częstochowskiej, klasycystyczną ambonę, barokową kropielnicę, latarnie procesyjne, obrazy, epitafia, dzwony (ogółem 34 pozycje).

2. Z wyposażenia kościoła par. p.w. św. Andrzeja apostoła w Kędzierzynie do rejestru zabytków pod nr rejestru 177/B decyzją z dnia 13.03.1972 r. wpisano 2 obiekty.

3. Obiekty ruchome wchodzące w skład wyposażenia kościoła par. p.w. św. Jakuba w Niechanowie wpisano do rejestru zabytków pod nr rejestru 173/B decyzją z dnia 8.12.1971 r. (ogółem 18 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. późnobarokowy ołtarz główny z 3 ćw. XVIII w., rokokowe ołtarze boczne z rzeźbami i obrazami, rokokowe stalle, ławki, ambona i konfesjonał, barokowe feretrony (ogółem 18 pozycji).

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Niechanowo nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono również parków kulturowych.

Z obszarowych wpisów do rejestru zabytków wymienić należy parki założone w stylu krajobrazowym w miejscowościach: Arcugowo, Czechowo, Gurowo, Jelitowo, Malczewo, Mierzewo, Niechanowo, Żółcz oraz cmentarze przykościelne w Jarząbkowie i Kędzierzynie.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23.07.2003 r., Dz. U. z 24.10.2014 r., poz. 1446).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą

planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności człowieka wraz z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać dla dobra ogółu i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej kultury, którzy z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Niechanowo nie ma stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Niechanowo zlokalizowano jedno stanowisko archeologiczne o własnej formie krajobrazowej. Jest to gródek stożkowaty w miejscowości Niechanowo.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.

Obszar gminy Niechanowo został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) w latach 1980-2008. AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy. Dotychczas na omawianym terenie zewidencjonowano 327 stanowisk archeologicznych:

stanowiska o własnej formie krajobrazowej			cmentarzyska płaskie	cmentarzyska kurhanowe	osady	ogółem
dwory	grodziska	fortyfikacje ziemne				
0	1	0	8	0	318	327

* dane przytoczone za „Raportem o stanie zabytków gminy Niechanowo” z roku 2004 oraz danymi z archiwum WUOZ w Poznaniu

Gmina Niechanowo położona jest, według podziału J. Kondrackiego, w makroregionie Pojezierze Wielkopolskie, subregionie Równina Wrzesińska. W podziale geomorfologicznym B. Krygowskiego zaliczana jest ona do Wysoczyzny Gnieźnieńskiej, subregionu Równina Wrzesińska. Obszar gminy Niechanowo jest prawie płaski, lekko opadający w kierunku południowym. Wyjątkiem są północne fragmenty gminy nachylone w przeciwnym kierunku w stronę dorzecza Małej Warty. Deniwelacje terenu nie przekraczają kilku, lokalnie kilkunastu metrów. Obszar gminy od powierzchni budują gliny zwałowe wysoczyzny morenowej płaskiej i falistej z okresu zlodowacenia bałtyckiego, poprzecinane systemami dolin rzecznych wciętych na głębokość od kilku do kilkunastu metrów. Dna dolin na ogół wyścielone są osadami organicznymi. Głębokość wcięcia koryt rzecznych w dna dolin z reguły nie przekracza 1 m. Obrzeża gminy, zachodnie i wschodnie, budują utwory sandrowe o niewielkich miąższościach.

Gmina położona jest w całości w dorzeczu Warty. Północne krańce gminy odwadniają drobne cieki i rowy spływające w całości w kierunku północnym do dorzecza Małej Warty. Obszar położony na północny-zachód i zachód od

Niechanowa odwadniany jest przez Małą Wrześnicę spływającą na południe do Wrześnicy i dalej do Warty. Centralna część gminy Niechanowo odwadniana jest przez Strugę Rudnik, rozpoczynającą swój bieg w obniżeniu położonym między Niechanowem a Mikołajewicami i kierującą dalej swój bieg na południe. Obszar położony na północny-zachód od Niechanowa odwadniany jest przez Mąkową. Obydwa ciek – Struga Rudnik i Mąkowa – dopływają do Strugi płynącej na południe do Warty.

Osadnictwo pradziejowe na tym obszarze koncentruje się głównie na krawędziach i stokach dolinek cieków wodnych. Rejonem skoncentrowanego osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego jest dolina Wrześnicy Małej oraz Strugi. Wyraźne skupiska pozostałości po dawnym osadnictwie odnotowuje się w rejonie Niechanowa, Kędzierzyna, Trzuskolonia i Arcugowa. Miejscem intensywnego osadnictwa był rejon Goczałkowa, Gurowa i Cielimowa, wykazując wyraźny związek z siecią wodną.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszego miasta sięgają środkowej epoki kamienia – mezolitu. Znane są znaleziska kilku wytworów krzemiennych, niestety bez dokładnej lokalizacji.

W okresie młodszej epoki kamienia - neolicie zachodzą rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Osadnictwo grup ludzkich na omawianym terenie w epoce neolitu widoczne jest zwłaszcza w okolicach Cielimowa.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny. Wyroby brązowe docierały początkowo na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać tzw. kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. W VII w p.n.e. rozpoczyna się epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. W okresie tym widoczny jest wzrost osadnictwa w rejonie dzisiejszej gminy Niechanowo.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury

łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Stanowiska archeologiczne związane z ludnością kultury łużyckiej i pomorskiej licznie występują w Czechowie i Marysinie.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Stanowiska z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich odkryto między innymi w Czechowie, Marysinie Mikołajewicach i Niechanowie.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państw. Zaobserwowano koncentrację osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza w okolicach Arcugowa.

Na obszarze dzisiejszej gminy Niechanowo osady datowane na czasy średniowiecza i następnie na okres nowożytny stanowią liczną grupę stanowisk. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XIII w. Osadnictwo późnośredniowieczne i nowożytne dokumentuje materiał ceramiczny z XVI – XVIII w. wokół miejscowości takich jak Niechanowo i Cielimowo, będący śladem ich

nieprzerwanego osadnictwa trwającego do dziś.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne są obiektami dziedzictwa szczególnie narażonymi na zniszczenie. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe. Wiele z nich nie posiada własnej formy krajobrazowej, więc mieszkańcy gminy czasami nie są świadomi ich istnienia i wartości. Jednocześnie wiele stanowisk położonych jest poza terenem zamieszkałym, co utrudnia monitorowanie stanu ich zachowania i identyfikację bieżących zagrożeń. Często zniszczenia dokonywane na stanowiskach archeologicznych pozostają niezauważone lub problem ten jest bagatelizowany (np. w przypadku nielegalnych poszukiwań). Przyczynia się to do nieustannego uszczuplania zasobu dziedzictwa archeologicznego.

W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. z 24.10.2014 r., poz. 1446) wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Większość odkrytych stanowisk na terenie gminy znamionuje znaczący stopień zniszczenia. Wynika to z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są więc inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg, rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych, a także wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Na terenie gminy Niechanowo znajdują się następujące złoża czwartorzędowych piasków budowlanych, określone na podstawie serwisu

MIDAS, prowadzonego przez Państwowy Instytut Geologiczny - Państwowy Instytut Badawczy (2014 r.):

- złoża piasków budowlanych Gurówko eksploatowane okresowo, powierzchnia złoża 6,25 ha, dwa poziomy: I. miąższ. 0.7 do 2.5 m, II. Miąższ. 2.5 - 5.9 m, eksploatacja odkrywkowa o systemie ścianowym,
- złoża piasków budowlanych Gurówko I eksploatowane okresowo, powierzchnia złoża 1,81 ha, eksploatacja odkrywkowa,
- złoża piasków budowlanych Gurówko II eksploatowane okresowo, powierzchnia złoża 1,92 ha, złoża zagospodarowane.
- złoża piasków budowlanych Trzuskoleń, powierzchnia złoża 1,88 ha.

Strategia Rozwoju Gminy Niechanowo przewiduje również realizację zamierzeń, które mogą stanowić zagrożenie dla stanowisk archeologicznych:

- dokończenie kanalizacji gminy – lata 2017-2019;
- budowa przydomowych oczyszczalni ścieków – lata 2017-2019;
- modernizacja sieci wodociągowej – lata 2017-2019;
- modernizacja dróg gminnych – lata 2017-2019;
- budowa ścieżek rowerowych – rok 2018.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Gmina Niechanowo ma charakter rolniczy. Decydują o tym oprócz uwarunkowań historyczno-gospodarczych, uwarunkowania rzeźby terenu (tereny płaskie) oraz glebowe (rejon najlepszych gleb w województwie).

Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych (lasy zajmują w gminie Niechanowo powierzchnię około 9,3 % powierzchni całej gminy. Nie są one równomiernie rozmieszczone. Są skupione są głównie w północnej części gminy i stanowią fragmenty większych kompleksów leśnych w rejonie Gniezna).

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrażają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz

stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Niechanowo uchwalone zostało przez Radę Gminy Uchwałą Nr VI/32/1999 z dnia 29.06.1999 r., zmienione Uchwałą Nr VII/58/2015 z dnia 23 lipca 2015 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia miasta, jego powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części I „Uwarunkowania” rozdz. 4 „Uwarunkowania wynikające z ochrony dóbr kultury”, w punktach 4.1. i 4.2. Przedstawiono przedmiot ochrony oraz zakres i cel ochrony.

Przedmiot ochrony

Przedmiotem ochrony są te dobra kultury - zabytki, których egzystencja zależy bezpośrednio od przewidywanych zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy Niechanowo:

- 1) wpisane do rejestru zabytków WKZ*
- 2) wpisane do ewidencji zabytków WKZ*
- 3) potencjalne - spodziewane w obrębie obszarów eksploracji archeologicznej*
- 4) inne zasługujące na ochronę*

Pod względem rzeczowym są to w szczególności:

- układy urbanistyczne miejscowości*

- zespoły budynków - sakralnych, mieszkaniowych, usługowych, przemysłowych, folwarcznych, zagrodowych
- pojedyncze budynki i budowle
- obiekty archeologiczne
- parki
- cmentarze
- tereny niezbędne dla właściwej ekspozycji
- tzw. szlak tj. tradycyjnie uczęszczane trasy turystyczne obejmujące obiekty związane z określoną tematyką np. szlak piastowski, szlak cystersów, szlak dwory i pałace Wielkopolski itp.

Zakres i cel ochrony

Zakres ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków, ewidencji zabytków czy terenów eksploracji archeologicznej regulują odrębne przepisy. Wyjaśnienia wymaga zakres ochrony dóbr kultury wyszczególnionych jako "inne zasługujące na ochronę". Chodzi tu przede wszystkim o obiekty oraz zjawiska przestrzenne charakterystyczne i istotne dla kultury lokalnej. Wychwycenie specyficznych elementów środowiska kulturowego, ocena obiektów i zjawisk ma na celu doprowadzenie do sformułowania wytycznych pod adresem współczesnej przyszłej zabudowy. Obecnie, mimo daleko posuniętej dowolności w zakresie stosowania form architektonicznych istnieje silna potrzeba poszukiwania stylu regionalnego w odniesieniu do zabudowy miejskiej a szczególnie wiejskiej. Uroda starych zespołów architektonicznych wynika z respektowania przez wszystkich uczestniczących w procesie inwestowania (w różnych miejscach i w zróżnicowanym czasie) stałych zasad regulujących. Zasady te powinny obowiązywać począwszy od ogólnego rozplanowania miejscowości. Elementami najbardziej identyfikowanymi i zapamiętywanymi są jego komponenty: układy placowe, charakterystyczne ulice, aleje, osie widokowe, dominanty przestrzenne, charakterystyczne obiekty - kościoły, pałace, pasma zieleni - doliny rzek, jezior. Cechy specyficzne mniejszych miejscowości - wsi uzależnione są od zwartości lub rozproszenia zabudowy, ukształtowania terenu, występowania dominant przestrzennych obiektów unikalnych czy charakterystycznego wystroju budynków. Kapitalne znaczenie dla pozytywnego odbioru przestrzeni poszczególnych miejscowości posiada fakt występowania zespołów zieleni, zwłaszcza wówczas, gdy stanowi ona odpowiednie tło architektury lub sama w sobie tworzy atrakcyjną kompozycję.

Zasady ukształtowania samych budynków winny być zróżnicowane w zależności

od położenia: inne dla zabudowy w obrębie miejscowości, inne dla zabudowy rozproszonej, a także w zależności od sposobu użytkowania: inne dla najpowszechniejszej zabudowy mieszkaniowo - usługowej i inne dla unikalnych obiektów usługowych. Zasady regulacyjne przesadzają o:

- sposobie usytuowania budynku na działce (odległość od granic, określenie frontu),
 - procentowym udziale powierzchni zabudowanej działki w stosunku do powierzchni niezabudowanej,
 - liczbie kondygnacji,
 - rodzaju dach i sposobie ustawienia kalenic,
 - zalecanych detalach architektonicznych i sposobie wykończenia oraz w niektórych przypadkach o:
 - zalecanych rozwiązaniach funkcjonalnych nawiązujących do rozwiązań tradycyjnych np. układ budynków w zagrodzie,
 - specjalnych wymogach kompozycyjnych np. określone proporcje, osiowość itp.,
 - elementach małej architektury takich jak ogrodzenia, nawierzchnie, śmietniki, latarnie, ławki, kioski, słupy ogłoszeniowe, stacje transformatorowe, studnie itp.
- W punkcie 4.4. wymieniono obiekty wpisane do rejestru zabytków i znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wyznaczone do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków.

W części II „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, pkt 4., przedstawiono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

Obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków

- w obiektach wpisanych do rejestru zabytków obowiązuje zakaz wyburzania, rozbudowy, nadbudowy, zmiany formy dachu oraz zmiany elewacji,
- prace remontowe przy zabytku wymagają jednoczesnego przeprowadzenia zabiegów konserwatorskich i rewaloryzacyjnych,
- prace budowlane, konserwatorskie, restauratorskie mogą być prowadzone jedynie w oparciu o wytyczne konserwatorskie, zgodnie z zatwierdzoną przez konserwatora zabytków dokumentacją,
- obiektom wpisanym do rejestru zabytków należy zapewnić właściwą ekspozycję; obowiązuje zakaz lokalizacji w ich otoczeniu obiektów wielkogabarytowych, stanowiących nie odpowiednią dominantę w otaczającym krajobrazie,
- wszelkie prace przy zabytkach wpisanych do rejestru wymagają uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Obiekty i obszary umieszczone w gminnej ewidencji zabytków

Przedmiotem ochrony obiektów i obszarów umieszczonych w gminnej ewidencji zabytków jest:

- pierwotna forma budynków,
- oryginalny detal architektoniczny,
- oryginalna substancja budowlana,
- w odniesieniu do zespołów folwarcznych przedmiotem ochrony jest dodatkowo zachowany układ przestrzenny z czytelnym układem komunikacyjnym.

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Gmina Niechanowo nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy. Obowiązują częściowe plany zagospodarowania przestrzennego, które zawierają zapisy zabezpieczające ochronę dziedzictwa kulturowego:

1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej we wsi Gurówko – działka nr ewidencyjny 35/7b (Uchwała Rady Gminy Niechanowo Nr VII/83/2011 z dnia 2011-09-15).

Art. 8.4. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się: Teren objęty miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego w całości podlega ochronie konserwatorskiej w związku z powyższym dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, istnieje konieczność prowadzenia badań archeologicznych w trakcie prac ziemnych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem przedmiotowego terenu. Zakres badań archeologicznych określi pozwolenie WWKZ na badania archeologiczne, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej i terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej z usługami w Kędzierzynie (Uchwała Rady Gminy Niechanowo Nr XXXII/232/2010 z dnia 2010-09-10).

Art. 13.3. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: Teren objęty miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego w całości podlega ochronie konserwatorskiej w związku z powyższym dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, istnieje konieczność prowadzenia badań archeologicznych w trakcie prac ziemnych

podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem przedmiotowego terenu. Zakres badań archeologicznych określi pozwolenie WWKZ na badania archeologiczne, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej we wsi Niechanowo - część działki nr ewidencyjny 13/1 (Uchwała Rady Gminy Niechanowo Nr III/14/2010 z dnia 2010-12-29).

Art. 7.3. 4. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się: Teren objęty miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego w całości podlega ochronie konserwatorskiej w związku z powyższym dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, istnieje konieczność prowadzenia badań archeologicznych w trakcie prac ziemnych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem przedmiotowego terenu. Zakres badań archeologicznych określi pozwolenie WWKZ na badania archeologiczne, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej i terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej z usługami w Niechanowie – działka nr 70/103, obręb Niechanowo I (Uchwała Rady Gminy Niechanowo Nr XXII/233/2010 z dnia 2010-06-23).

Art. 13.3. zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych. Pozwolenie na badania archeologiczne inwestor winien uzyskać przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej we wsi Trzuskoleń – działka nr ewidencyjny 81 (Uchwała Rady Gminy Niechanowo Nr III/15/2010 z dnia 2010-12-29).

Art. 6.4. 4. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się: Teren objęty miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego w całości podlega ochronie konserwatorskiej w związku z powyższym dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, istnieje konieczność prowadzenia badań archeologicznych w trakcie prac ziemnych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem przedmiotowego terenu. Zakres badań archeologicznych określi pozwolenie WWKZ na badania archeologiczne, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

7.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153) Gmina Niechanowo posiada opracowany w 2009 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Pośród 22 najcenniejszych zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków na terenie gminy Niechanowo najlepiej zachowane są obiekty będące własnością Kościoła, pozostałe prezentują zróżnicowany stan zachowania – od bardzo dobrego po wymagające prac remontowych i rewitalizacyjnych. Wśród nich, z uwagi na wartość historyczną, architektoniczną, można wyróżnić:

Zespoły dworsko- i pałacowo-folwarczne

W przeszłości tworzące charakterystyczne wyznaczniki wiejskiego krajobrazu kulturowego, po drugiej wojnie światowej w większości uległy znacznej destrukcji. Oddzielone od naturalnego zaplecza, jakim były majątki ziemskie, pozbawione autentycznych gospodarzy, najczęściej popadały w ruinę. Jedynie nieliczne przetrwały w stanie niepogorszonym. Zmiany ustrojowe częściowo odmieniły losy tych kompleksów, pozwalając na przeprowadzenie zabiegów rewitalizacyjnych, przywracających bądź pierwotną funkcję, bądź też wprowadzając do tych zespołów nowe formy użytkowe np. Jelitowo, Niechanowo. Jednak brak konkretnego właściciela bądź środków finansowych uniemożliwia podjęcie działań w celu przeprowadzenia kompleksowych zabiegów

konserwatorsko-budowlanych. Zaś niektóre obiekty, w tym zachowane przykłady towarzyszącej zespołom zabudowy gospodarczej, głównie z XIX w. i pocz. XX w., poprzez upływ czasu, wprowadzenie zabudowy uzupełniającej, nieprzemysłane modernizacje i często niewłaściwe postępowania remontowe, utraciły cechy, które predysponują do ujęcia w rejestrze zabytków. Większości obiektów architektonicznych towarzyszyły i tworzyły z nimi kompozycyjnie nierozzerwalną całość parki. Miały one izolować mieszkańców rezydencji od wsi i zabudowań gospodarczych, ale także chronić od wiatrów i być miejscem spacerów dla ich właścicieli oraz oazą zieleni i atrakcyjnym elementem krajobrazu. Zmieniały się wraz z modą i stylami kolejnych epok. Na terenie gminy znajduje się 9 parków bądź ich resztówek, powstałe bądź przekształcone w okresie od k. XVIII w. poprzez XIX w. do pocz. XX w. Ich stan jest zróżnicowany, generalnie wymagają szerokich prac rewitalizacyjnych. W rejestrze zabytków ujęto sześć obiektów architektury rezydencjonalnej i osiem parków towarzyszących zespołom. Zabytki te znajdują się w miejscowościach: Arcugowo, Czechowo, Gurowo, Jelitowo, Karsewo, Malczewo, Mierzewo, Niechanowo, Żółcz.

Architektura sakralna

Nieodłącznym elementem stanowiącym dominantę architektoniczną w krajobrazie wsi, są wieże i dachy kościołów wraz z towarzyszącą im zabudową w postaci kaplic, kapliczek oraz otaczających je ogrodzeń i bram, czyniąc zapis historii przekształceń architektury, rozwiązań i konstrukcji. Na terenie gminy ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków objęto trzy kościoły, które znajdują się w miejscowościach: Jarząbkowo, Kędzierzyn, Niechanowo.

Cmentarze

Osobną, specyficzną kategorię miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze - miejsca pochówku mieszkańców tych niegdyś wielokulturowych ziem. Na terenie gminy znajduje się 14 cmentarzy ujętych w ewidencji zabytków, w tym 3 cmentarze przykościelne, z których 2 zostały wpisane do rejestru zabytków w Jarząbkowie i Kędzierzynie, 6 cmentarzy ewangelickich w miejscowościach: Drachowo, Gurowo, Gurówko, Karsewo, Nowa Wieś Niechanowska, Potrzymowo, które praktycznie są śladami po cmentarzach, niekiedy oznaczone krzyżem, bez mogił bądź z ich pozostałościami. Ponadto 3 cmentarze choleryczne z lat 1860-65, znajdujące się w miejscowościach: Karsewo, Miroszka, Niechanowo. W większości cmentarze nieczynne wymagają zabiegów rewaloryzacyjnych. Dwie nekropolie katolickie, w Jarząbkowie i Kędzierzynie są czynne, dobrze utrzymane.

ARCUGOWO

Zespół pałacowy

Położony jest w południowo-zachodniej części wsi. Prowadzi do niego aleja dojazdowa, na której przedłużeniu znajduje się budynek pałacu, zwrócony elewacją frontową ku wschodowi, po jego południowej stronie znajduje się kaplica. Budynek otacza park krajobrazowy z zachowanymi elementami kompozycji wcześniejszego, regularnego założenia ogrodowego w stylu włoskim, ogrodzony ceglany murem. Główna brama wjazdowa usytuowana po stronie północnej, od strony południowo-wschodniej znajduje się furtka prowadząca na podwórze folwarczne. Pałac wzniesiony w 1815 r., we wschodniej części parku, dla ówczesnego właściciela wsi Michała Rożnowskiego herbu Nowina, właściciela majątku od 1803 r. W 1848 r. z inicjatywy jego syna, Dezyderego, do istniejącego dworu parterowego z użytkowym poddaszem zostało dobudowane prostopadle od strony południowej piętrowe skrzydło na planie wydłużonego prostokąta. Po 1866 r. nowy właściciel Arcugowa Romuald Rzewuski herbu Krzywda zlecił przebudowę i rozbudowę istniejącego dworu w stylu neogotyku angielskiego. Na przełomie XIX i XX w. po południowej stronie pałacu, została wybudowana kaplica utrzymana w tym samym stylu architektonicznym. Budynek pałacu murowany z cegły, tynkowany, częściowo podpiwniczony, dwukondygnacyjny, na rzucie nieregularnym, ze zryzalitowaną, mieszczącą główne wejście, częścią środkową, dwoma bocznymi ryzalitami i wysoką ośmioboczną wieżą w północno-wschodnim narożu. Przy bocznej, południowej elewacji niewielki piętrowy aneks; w narożu północno-zachodnim, od strony parku, parterowy pawilon ogrodu zimowego na planie kwadratu. Elewacje, z wyjątkiem skrzydła południowego, wieńczy gzyms z fryzem arkadowym, przechodzący w attykę w formie krenelażu oraz ośmioboczne, nadwieszone wieżyczki na narożnikach. Pałac nakryty w części środkowej niskim czterospadowym dachem, w północnej i południowej – płaskim. Obecnie pałac wymaga remontu kapitalnego. Kaplica w stylu neogotyckim, połączona z pałacem balkonem w kondygnacji pierwszego piętra, na rzucie zbliżonym do kwadratu, murowana z cegły, tynkowana, jednokondygnacyjna, nakryta dachem płaskim, elewacją frontową zwrócona w kierunku zachodnim, z trzysiosowym ryzalitem środkowym flankowanym na narożach ośmiobocznymi wieżyczkami sterczynowymi i ośmiobocznymi krenelażami. Elewację zwieńcza attyka w formie krenelażu z gzymsem arkadowym. Na pozostałych elewacjach ten sam motyw dekoracyjny. Ostatni remont kapitalny wraz z wymianą poszycia dachu

przeprowadzono w 1963 r. Obecnie kaplica wymaga prac remontowych.

Park krajobrazowy z 1 poł. XIX w. o pow. ok. 4,5 ha, w tym 0,02 ha wód. Widoczne są fragmenty założenia regularnego, z zachowanym starodrzewem - alejami: grabową, olchową i kasztanową, w północno- zachodniej części parku. Po zachodniej stronie pałacu znajduje się kopiec- grobowiec rodziny Rzewuskich. Na jego terenie usytuowane są budynki gospodarcze, garaże. Park za poprzedniego użytkownika był pielęgnowany na bieżąco, obecnie wymaga prac porządkowo-pielęgnacyjnych. Wraz z pałacem stanowi własność prywatną.

CZECHOWO

Park krajobrazowy, powstał w 3 ćw. XIX w., gdy właścicielem wsi był Wiktor Chrzanowski, na pocz. XX w. został powiększony i założono stawy wraz z kanałami doprowadzającymi do nich wodę, które stanowiły przedłużenie naturalnego systemu wodnego. Pierwotna powierzchnia 4,15 ha obecnie jest uszczuplona. Starodrzew wyznacza tereny graniczne: od zachodu aleja kasztanowców, od południa i wschodu aleje mieszane – dęby, kasztanowce i jesiony. Na terenie parku usytuowany jest dwór z licznymi przybudówkami (ujęty w ewidencji zabytków). Park zaniedbany. Własność Gminy Niechanowo.

GUROWO

Park krajobrazowy, założony w 2 poł. XIX w., właścicielami była wówczas rodzina Chelmskich. Pierwotnie park o powierzchni 6 ha został podzielony w 1973 r. na dwie części wybudowaną szosą, prowadzącą z Żydowa do Niechanowa. Obecnie zdewastowany, z pojedynczymi egzemplarzami starodrzewu, o nieczytelnym układzie kompozycyjnym. Wschodnią granicę stanowi aleja grabowa. Zachowane fragmenty murowanego ogrodzenia. Na terenie parku w latach 60. XX w. dobudowano do części dawnego dworu, obecnie nieistniejącego, budynek mieszkalny. Park wymaga uporządkowania przestrzeni zielonej i wytyczenia ścieżek. Własność Agencji Nieruchomości Rolnych. W planach przejęcie terenu przez Gminę Niechanowo i jego zagospodarowanie na cele sportowo-rekreacyjne.

JARZĄBKOWO

Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Marcina

Pierwsza wzmianka o parafii sięga XII w. Obecna świątynia powstała na pocz. XVI w., w miejscu poprzedniej, drewnianej. W roku 1846 poddana gruntownej restauracji. Na początku XX w., w okresie dwudziestolecia międzywojennego, znajdowała się w bardzo złym stanie i groziła zawaleniem. Częściowo rozebrane wówczas ściany budynku uzupełniono nowymi murami.

W latach 30. XX w. dobudowano kościelną wieżę na nowych fundamentach. Kościół murowany z cegły, tynkowany, jednokondygnacyjny, na planie wydłużonego prostokąta, z prezbiterium zamkniętym trójbocznie, z niższą i węższą od korpusu nawowego zakrystią po boku, kryty dachem dwuspadowym z dachówki karpiówki. Wieża dwukondygnacyjna z głównym portalem wejściowym w przyziemiu. Korpus nawowy i prezbiterium rozczłonkowane są dwuuskokowymi szkarpami, między którymi umieszczono okna. W 1974 r. gruntownie odnowiono wnętrze kościoła. Położono nowe tynki, wymalowano, dokonano poźłoceń. Zainstalowano ogrzewanie. Przeprowadzono renowację witraży, wymieniono stolarkę drzwiową. W latach 2012-2014 przeprowadzono remont dachu i wymieniono pokrycie na nowe, wymieniono instalację elektryczną. Stan zachowania dobry. Prac remontowych wymaga wieża kościelna.

Cmentarz przykościelny, założony w XV w. przy pierwotnej świątyni, na planie zbliżonym do prostokąta, z kościołem w centrum, wokół aleja, główne wejście znajduje się w narożniku północno-wschodnim i dwa wejścia boczne - od południa i północy, ogrodzony murem z bramą. Zachowany nagrobek z 1876 r. Marcjanny Prądyńskiej, kaplica rodowa Brzeskich, obecnie kostnica i grobowiec Chrzanowskich z k. XIX w. oraz tablica z rozebranego grobowca Grudzielskich. W 2013 r. przeprowadzono remont ogrodzenia.

JELITOWO

Zespół dworski

Usytuowany w centrum wsi, po zachodniej stronie założenia folwarcznego. Wzniesiony dla rodziny Chrzanowskich w 1892 r. Budynek dworu murowany, tynkowany, posadowiony na rzucie prostokąta z prostokątnym skrzydłem dostawionym poprzecznie od strony południowej. Od wschodu do budynku przylega ganek wejściowy, od południa zaś niewielki, zbliżony do kwadratu ryzalit. Budynek jednokondygnacyjny w części północnej i dwukondygnacyjny w południowej, z poddaszem, całkowicie podpiwniczony. W elewacji południowej dwa ryzalitty, w elewacjach wschodniej i zachodniej po jednym. Po stronie wschodniej ganek wejściowy z balkonem wspartym na prostych filarach, do którego przylega dwuosiowa wystawa w połaci dachu. Korpus główny dworu, jak i wyższe ryzalitty zwieńczone trójkątnymi szczytami, kryte są dachami dwuspadowymi. Obiekt po kapitalnym remoncie z przebudową wnętrza - mieści Dom Spokojnej Starości.

Park krajobrazowy, założony w k. XIX w., gdy właścicielem był Teofil

Chrzanowski, o powierzchni 3,35 ha, w tym staw o powierzchni 0,08 ha. Wśród starodrzewu znajdują się lipy, dęby, jesiony, jawory i robinie. Park ogrodzony, na jego terenie wzniesiono nowy budynek gościńca, stajni i urządzono rozległy parking, alejki wyłożono kostką brukową. Park ogólnie zadbane. Razem z dworem stanowią własność prywatną.

KARSEWO

Dwór wzniesiony w 1 poł. XIX w. dla rodziny Roeslerów. Budynek parterowy, murowany, tynkowany, posadowiony na rzucie prostokąta, kryty dachem dwuspadowym z eternitu. Na osi ganek zwieńczony trójkątnym frontonem, poprzedzony schodami. W budynku wymieniono stolarkę okienną na plastikową. Stan dostateczny. Własność prywatna.

KĘDZIERZYN

Zespół kościoła par. pw. św. Andrzeja Apostoła, w którego skład wchodzi kościół, cmentarz przykościelny wraz z ogrodzeniem oraz plebania, usytuowane na niewielkim wzniesieniu, w centrum wsi. Kościół zbudowano w miejscu drewnianego w 1840 r., rozbudowany w latach 1877-1882 o transept i prezbiterium. Budynek murowany z cegły, na kamiennym cokole, tynkowany, ze skromną dekoracją architektoniczną symetrycznych elewacji. Świątynia orientowana, jednonawowa, założona na planie krzyża z węższym od nawy krótkim prezbiterium zakończonym półkolistą absydą flankowaną dwiema kruchtami, z których północna pełni funkcję zakrystii, zaś południowa mieści schody na poddasze kościoła. Od zachodu wejście do kościoła w niewielkim ryzalicie. Bryła kościoła rozczłonkowana, jednokondygnacyjna, przykryta dwuspadowym dachem, z sygnaturką o dachu namiotowym na przecięciu dachów nawy i transeptu, z absydą o dachu stożkowym i flankującymi częścią prezbiterialną niewielkimi kruchtami o dachach dwupołaciowych. Pokrycie dachowe obecnie z blachy miedzianej, pierwotne z dachówki ceramicznej. W 1953 r. odnowiono wnętrze. W latach 70. XX w. wykonano remont dachu, wymalowano wnętrza, w 1994 r. remontowano wieżę, w 1997 r. wymieniono dachówkę na pokrycie z blachy miedzianej, w latach 1998-2001 remont elewacji zewnętrznych i wymiana tynków wewnętrznych. Stan zachowania dobry. Od zachodu znajduje się niewielki plac przed bramą na teren przykościelny oraz plebania powstała wraz z budową murowanego kościoła, po 1840 roku. W 1916 roku została rozbudowana o trzy osie w kierunku wschodnim, w stronę kościoła. Dach od frontu otrzymał podwójną wystawkę. Budynek murowany z czerwonej cegły, wzniesiony na planie prostokąta, kryty wysokim dachem z dachówki

karpiówki, z użytkowym poddaszem. Ogrodzenie plebanii łączący się z murem ogrodzeniem kościoła. Cmentarz przykościelny z 1 poł. XIX w., na planie owalu, otoczony kamiennie-ceglanym murem z bramami o ceglanych słupkach od wschodu i od zachodu. Wokół kościoła wybrukowany chodnik procesyjny. Po południowej stronie kościoła murowany z cegły grobowiec rodziny Gruszczyńskich z 2 poł. XIX w. oraz groby byłych proboszczów parafii, najstarszy nagrobek z 1868 r. Wzdłuż muru cmentarnego, wokół kościoła rośnie kilka egzemplarzy starodrzewu - lipy, jesiony i klony. W 2010 r. rozbudowano i przebudowano ścieżki wokół kościoła.

MALCZEWO

Park krajobrazowy, z ok. poł. XIX w., o powierzchni 5,47 ha w tym 0,6 ha zajmują trzy stawy. Pierwotny układ kompozycyjny przekształcony w latach 30. XX w. przez rodzinę Brühlów. W centralnej części parku znajdował się dwór, rozebrany w połowie lat 60. XX w. Po stronie południowej znajduje się część gospodarcza z zachowanymi budynkami folwarcznymi. Wśród zgrupowanych drzew przebiegają aleje, których układ zatarty. Drzewostan mieszany. Park zaniedbany. Własność Agencji Nieruchomości Rolnej.

MIERZEWO

Zespół pałacowy

Pałac eklektyczny, wzniesiony dla Erazma Brzeskiego herbu Oksza, pod koniec XIX w., w miejscu poprzedniego spalonego, na kamiennym fundamencie i cokole, mury ceglane, tynkowane. Posadowiony na rzucie wydłużonego prostokąta, z obustronnie zryzalitowaną częścią środkową, zakończoną trójkątnym naczółkiem, z aneksem od północy i okrągłą, wyższą wieżą od południa, dwukondygnacyjny, nakryty dachem czteropółaciowym, aneks jednopółaciowym. W elewacji zachodniej część środkową poprzedza okazały portyk o dwóch filarach i dwóch kolumnach podtrzymujących taras pierwszego piętra, dostępny przez jednobiegowe schody zwężające się ku górze. W latach 1976-1980 rozpoczęto remont kapitalny, którego nie ukończono. Obiekt ponownie w trakcie niedokończonego remontu kapitalnego. Stanowi własność prywatną.

Park krajobrazowy, założony w k. XIX w. o powierzchni 6,5 ha w tym 0,65 wód - system stawów i rowów stanowiących odnogę Strugi Rudnik i przez nią zasilanych. Powstał jako otoczenie pałacu, przed którego elewacją frontową znajdował się klomb, przy południowej elewacji rosła igłaki, za wieżą południową egzemplarz kasztanowca, na wschód od pałacu kwadratowe podwórze

gospodarcze z budynkami. Drzewostan przetrzebiony. Teren ogrodzony murowanym parkanem z bramą wjazdową. Park wymaga rewitalizacji.

NIECHANOWO

Zespół pałacowy, usytuowany na południowym skraju wsi, na terenie rozległego parku ograniczonego drogami od północy i południa, graniczącego od południowego zachodu z dawnym folwarkiem. Wzniesiony, w miejsce poprzedniej drewnianej rezydencji, w latach 1783-1794 z fundacji ówczesnego właściciela wsi Stefana Garczyńskiego. Na początku XIX w. dobudowany został monumentalny, czterokolumnowy portyk na osi fasady, nadający budowlę cechy klasycyzmu. Później dodano dwie przybudówki na obu krótszych bokach pałacu. Po zachodniej i południowej stronie pałacu znajdują się parterowe oficyny. Na osi elewacji frontowej pałacu znajduje się reprezentacyjna brama wjazdowa. Podczas przebudowywania pałacu zmieniano również jego otoczenie. Pierwotny honorowy dziedziniec przed elewacją frontową włączony został w XIX w. do nowo zakomponowanego krajobrazowego założenia parkowego.

Pałac jest budowlą murowaną, otynkowaną, na kamiennie-ceglanym fundamencie, założoną na planie prostokąta. W części frontowej (północno-wschodniej) dwa płytkie symetryczne ryzality na skrajach elewacji oraz płytki ryzalit z czterokolumnowym portykiem na osi, dźwigający wysoki trójkątny fronton. Do krótszych boków pałacu przylegają prostokątne, podpiwniczone, przybudówki. Dwukondygnacyjny budynek nakryty dachem czterospadowym z dachówki ceramicznej. Lukarny nad bocznymi ryzalitami oraz portyk kryte daszkami dwuspadowymi, boczne przybudówki – dachami płaskimi z papy. Wnętrza pałacu zostały całkowicie przekształcone oraz pozbawione wystroju. Od 1993 r. obiekt użytkowany przez Ośrodek Szkolenia i Wychowania Ochotniczych Hufców Pracy. Umieszczona na elewacji tablica, upamiętnia pobyt autora polskiego hymnu narodowego, gen. Józefa Wybickiego. Pałac remontowany i adaptowany na cele szkoleniowe PGR w latach 1965-66, częściowe przełożenie dachu i naprawy opierzeń i rur spustowych oraz wymiana stolarki okiennej w 1994 r., naprawa więźby dachowej w 1995 r. W 2016 r. w pałacu została otwarta Sala Historii – poświęcona ziemiaństwu, a w szczególności właścicielom majątku Niechanowo, jak i dziejom samego pałacu, którego stan zachowania jest dobry.

Oficina południowa, wzniesiona w 1 ćw. XIX w., usytuowana po zachodniej stronie pałacu. Budynek murowany z cegły, tynkowany, podpiwniczony, z mieszkalnym poddaszem w partii mansardowego dachu,

w którym od wschodniej i zachodniej strony szerokie wystawki kryte dachami dwuspadowymi. Obiekt jednopiętrowy, wzniesiony na rzucie prostokąta. Dach mansardowy kryty ceramiczną dachówką karpiówką. Od południowego zachodu przylega do oficyny dobudowane w okresie późniejszym dodatkowe skrzydło mieszkalne. Budynek na bieżąco naprawiany, przekształcono wnętrza w związku z adaptacją parteru na dodatkowe pomieszczenia, w których funkcjonuje przychodnia lekarska. W obiekcie wymieniona częściowo stolarka okienna i przełożono partie pokrycia dachu Stan zachowania dobry.

Park krajobrazowy z XVIII/XIX w. o pow. 7,4 ha, z zachowanym w dużej części pierwotnym układem parkowym wraz ze stawem, aleją grabową w części zachodniej, z licznymi okazami starych drzew - wśród drzewostanu m.in. dęby szypułkowe, lipy drobnolistne, klony pospolite, klony jawory, sosny wejmutki, sosny czarne, buki. W 2006 r. za pozyskane środki zewnętrzne przeprowadzono rewaloryzację kompleksu parkowego. Wykonano prace porządkowe, karczowanie krzewów i wycinkę drzew, pogłębiono i uformowano rów, pobudowano mostek nad rowem, wybudowana została sieć dróg spacerowych wraz z oświetleniem i ławkami parkowymi, wybudowano bieżnię wokół boiska, remont i montaż placu zabaw dla dzieci, zostało zbudowane alpinarium z 4000 roślin, zbudowano fontannę oraz figurkę damy suszącej stopy, a także zegar słoneczny, założone zostały trawniki i nasadzono ok. 9000 roślin, wybudowano parking. W 2016 r przy wsparciu finansowym Stowarzyszenia Światowid na terenie wytyczono ścieżkę edukacyjno-przyrodniczą, pozwalającą poznać ciekawostki przyrodnicze i związane z funkcjonowaniem ekosystemu parku. Park zadbany, na bieżąco pielęgnowany.

Zespół kościoła par. p.w. św. Jakuba Apostoła.

Kościół został wzniesiony w 1776 r. staraniem proboszcza Melchiora Kiełkowicza, na niewielkim wzniesieniu, w centrum wsi, w pobliżu skrzyżowania lokalnych dróg, w miejsce poprzedniego. Remontowany w XIX w. Rozbudowany w 1908 r., według projektu konserwatora zabytków Lutscha z Berlina, o neobarokową część zachodnią murowanej nawy i zakrystię po południowej stronie prezbiterium, a wieżę z zachodniej strony przeniesiono na obecne miejsce. Budynek otacza zielony, zadrzewiony teren, po północnej stronie cmentarz przykościelny, o nieregularnym kształcie, otoczony niskim murem ceglany z bramkami. Wokół budynku aleja procesyjna i ścieżki wiodące od bramek do kościoła. Na terenie cmentarza zachowane nagrobki. Budynek świątyni drewniany, na podmurówce, o konstrukcji zrębowej, oszalowany,

orientowany. Dobudowana część zachodnia nawy murowana z cegły i otynkowana. Kościół jednonawowy, na rzucie zbliżonym do kwadratu, z nieco niższym i węższym prostokątnym prezbiterium zamkniętym wielobocznie. Przy prezbiterium od północy kwadratowa, dwukondygnacyjna wieża z kaplicą w przyziemiu, od południa – zakrystia. Przy nawie od południa kruchta. Wysoki dach drewnianej części kościoła kryty gontem, murowana część nawy – dachówką. Wieża zwieńczona dachem namiotowym, z dwiema sygnaturkami, kulą i krzyżem. Wnętrza tynkowane, polichromowane, w części starszej stropy z podsufitką, tynkowane, w dobudowanej części nawy sklepienie kolebkowe, wyposażenie późnobarokowe i rokokowe. Od zachodu murowana empora muzyczna o płycinowym parapecie, wsparta na trzech koszowo zamkniętych arkadach. W krypcie kościoła znajdują się groby piętnastu osób zasłużonych dla parafii. Elewacja zachodnia części murowanej ujęta szerokimi pilastrami, zwieńczona szczytem ujętym wolutowymi spływami; na osi prostokątne wejście główne ujęte półkoliście zamkniętym portalem, zwieńczonym trójkątnym naczółkiem; po obu stronach portalu i nad nim znajdują się nisze z figurami świętych, wyżej symbol Oka Opatrzności. Na murowanej ścianie zewnętrznej nawy trzy tablice epitafijne poświęcone dawnym proboszczom: Kielkowiczowi, Szlachcie i Michalskiemu.

W 1963 r. - umieszczono we wnękach ściany frontowej figury: św. Stanisława Kostki, św. Wojciecha, św. Michała Archanioła, św. Józefa i św. Jana Chrzciciela, W 1984 r. - remont świątyni, założenie boazerii, wymiana posadzki oraz oświetlenia, w 1995 r. impregnacja zewnętrznych ścian budynku, w 2014 r. - wymiana nagłośnienia w świątyni, wykładziny w nawie kościoła, zamontowanie mat grzewczych na podłodze, w 2015 r. - remont zakrystii, wymiana stolarki okiennej, elewacji i dachu murowanej części świątyni, odnowienie figur świętych ze ściany frontowej. W 2017 r. pozyskano środki zewnętrzne na remont części drewnianej kościoła.

ŻÓŁCZ

Zespół dworski, powstał w 2 poł. XIX w. gdy właścicielem wsi była rodzina Skórzewskich. Usytuowany w południowej części wsi, w północnej części parku. Budynek wzniesiony z cegły, tynkowany, na planie prostokąta z ryzalitem w zachodniej elewacji i parterową, podpiwniczoną przybudówką na rzucie prostokąta od strony południowej. Przed ryzalitem portyk kolumnowy. Dwór parterowy, przykryty dwuspadowym dachem z dachówki ceramicznej, z piętrowym ryzalitem przykrytym dwuspadowym dachem, przybudówka

przykryta dachem płaskim i z formą krenelażu w zwieńczeniu elewacji zachodniej. Ostatni remont kapitalny z przebudową wewnątrz przeprowadzono w 1985 r. Rozebrano też przylegającą do północnego skrzydła dworu przybudówkę. Obecnie budynek wymaga remontu.

Park krajobrazowy z k. XIX w., o powierzchni 1,50 ha, powstał jako otoczenie dworu. Po wojnie wybudowano na jego terenie hydrofornię. Obecnie drzewostan wobec wieloletnich zaniedbań pielęgnacyjnych zatracił cechy parkowe. Część północna parku pozbawiona drzewostanu. Układ kompozycyjny zatarty. Park wymaga rewitalizacji. Zespół dworski jest własnością Agencji Nieruchomości Rolnych.

9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Niechanowo nie posiada planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Do istotnych zagrożeń obiektów zabytkowych na terenie gminy należy zaliczyć tzw. zagrożenia techniczne. Pierwotny układ komunikacyjny, na który nałożone są wszelkie współczesne rozwiązania drogowe, kumuluje się niekorzystnie w odniesieniu do wszelkich budowli, szczególnie zaś tych, które są obiektami zabytkowymi. Emisje gazów, zanieczyszczeń atmosferycznych, to następna z przyczyn degradujących elewacje pokryte tynkami tradycyjnymi.

Wśród istotnych zagrożeń wymienić trzeba również indywidualne postawy

oraz przypisane im wartości, które dla człowieka będącego ich nosicielem są wyznacznikiem działań skutkujących decyzjami nie zawsze pomyślnymi dla substancji zabytkowej. Przejawia się to w dowolnym przerabianiu, poprawianiu budynków z naruszeniem wszelkich zasad, którym poddana jest substancja zabytkowa. Likwidacja oryginalnych elementów dekoracji architektonicznej, zdobionej stolarki okiennej i drzwiowej, wprowadzanie współczesnych materiałów budowlanych typu blacha dachówkowa w miejsce ceramicznych pokryć dachowych, okien z PCV oraz ocieplanie płytami styropianowymi, prowadzi do degradacji pojedynczych obiektów, a także całych obszarów starej zabudowy.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymienia również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem Gmina Niechanowo wykonała w 2012 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomości. Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe, uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony -

w porozumieniu z konserwatorem zabytków,

- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków,

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem do końca 2018 roku zostanie wykonana ewidencja zabytków archeologicznych, obejmująca karty stanowisk archeologicznych. Baza informacji o tych stanowiskach będzie systematycznie aktualizowana, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków..

10.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- publikacja folderu prezentującego najważniejsze obiekty zabytkowe na terenie gminy oraz założenie strony internetowej związanej z tą problematyką,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „Programu opieki nad zabytkami gminy Niechanowo ” na stronie internetowej Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w cyklicznych imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.

10.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach

pozyskania środków na odnowę zabytków,

- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,
- określenie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie stanowiących własności Gminy; coroczne planowanie kwoty na ten cel, po podjęciu stosownej uchwały Rady Gminy; w budżecie na 2017 r. zaplanowano dotację w wysokości 45.000 zł na remont kościoła par. p.w. św. Jakuba Apostoła w Niechanowie,
- rozważenie możliwości wprowadzenia ulg podatkowych dla właścicieli obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków, warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- renowacja parków zabytkowych w Czechowie, Gurowie i Niechanowie. W koncepcji przewidziano przeznaczenie parków jako obiektów otwartych, służących również mieszkańcom, wzbogaconych o funkcje rekreacyjno-dydaktyczne.

Kompleksowe prace rewaloryzacyjne, aby przyniosły właściwy efekt, muszą być poprzedzone dokumentacją zawierającą m.in. inwentaryzację zieleni i projekt zagospodarowania.

W oparciu o wcześniej sporządzoną dokumentację, począwszy od 2018 r. planowane są sukcesywne działania związane z rewaloryzacją, które obejmą m.in. porządkowanie zieleni, prace pielęgnacyjne i sanitarne drzewostanu, budowę ciągów komunikacyjnych i spacerowych, wzbogacenie gatunkowe drzewostanu parkowego nowymi nasadzeniami drzew i krzewów ozdobnych, wyposażenie obiektów w typowe elementy niezbędne do ich właściwego funkcjonowania tj. oświetlenie, ławki i kosze na odpadki, urządzenia zabawowe i dydaktyczne dla dzieci i młodzieży. Zakres prac uwarunkowany będzie każdorazowo konstruowanym corocznie budżetem, który określi wielkość środków finansowych przeznaczonych na ten cel.

10.4. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Szlaki turystyczne stanowią jedną z form promocji dziedzictwa

kulturowego i wykorzystania jego potencjału, zaś istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych itp.) jest cel, któremu mają służyć, a ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiegają. Gmina Niechanowo jest integralnie powiązana z otaczającymi ją gminami sąsiednimi. Istniejące w regionie gnieźnieńskim, a zarazem przecinające tereny gminy szlaki turystyczne, tworzące system o dużym ładunku dydaktycznym, to unikalna forma związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Na szlakach tych znajdują się również najcenniejsze obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach.

- „Szlak pałaców i dworów powiatu gnieźnieńskiego” (oznakowany przez Starostwo Powiatowe), przebiega przez prawie trzydzieści miejscowości. Na terenie gminy na szlaku znajdują się obiekty zabytkowe w Arcugowie i Niechanowie.
- „Szlak architektury drewnianej powiatu gnieźnieńskiego”, długości około 161km obejmuje większość gmin. Na jego trasie znajdują się miejscowości: Moraczewo - Dziekanowice - Łubowo - Pawłowo - Gębarzewo - Niechanowo - Kamieniec - Duszno - Sokolniki- Dębica - Waliszew. Przy niechanowskiej świątyni widnieje tablica informacyjna z wiadomościami o architekturze drewnianej.
- Droga Świętego Jakuba, część tej międzynarodowej trasy, przebiegającej przez Wielkopolskę, na terenie powiatu gnieźnieńskiego długości ok. 80 km, na terenie gminy obejmuje Niechanowo, gdzie przy świątyni znajduje się tablica informacyjna i charakterystyczna dla szlaku rzeźba w kształcie muszli jakubowej.
- Szlak czerwony Mogilno - Gniezno pokrywa się z Droga św. Jakuba i wiedzie przez tereny gminy.
- Szlak „Śladami mitów i legend”, długości ok. 90 km, przebiega przez Drachowo (legenda o trójgłowym smoku i pomnik smoka).

Gmina w 2010 r. wykonała szlak rowerowo-pieszy w miejscowości Żelazkowo-Jelonek, w planach kolejne cztery turystyczne ścieżki rowerowe:

1) Gniezno - Goczałkowo (z odgałęzieniem do Cielimowa) – Niechanowo - Arcugowo -Karsewo - Mierzewo - Chrzanowice – Września.

2) Karsewo - Witkowo – Skorzęcin.

3) Niechanowo - Gurowo - Żydowo – Czarniejewo.

4) Niechanowo - Kędzierzyn - Wola Skorzęcka - Wierzbiczany.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych szlaków czy ścieżek dydaktycznych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki kulturowej np. można wytyczyć szlak Leonarda Durczykiewicza, który na początku minionego wieku fotografował i opisywał wielkopolskie rezydencje – m.in. obiekty architektoniczne na terenie gminy. Należy również nadmienić o atrakcyjnej formie zwiedzania, jaką jest questing, która łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność poczynając od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość. Szczególnych szans dla proponowanego projektu należałoby upatrywać w funduszach strukturalnych Unii Europejskiej 2014 – 2020 oraz wsparciu dla Turystyki z programu COSME. Program ma wydzielone środki finansowe, przeznaczone na promocję turystyki kulturowej, wsparcie rozwoju nowych form turystyki, rozwój markowych regionalnych produktów turystycznych, wsparcie dla transportu rowerowego.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków gminy. Brak obiektów budownictwa wiejskiego wpisanych do rejestru zabytków nie stanowi przeszkody w rozwoju tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich, i który to rozwój może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

Przy pomocy organizacji pozarządowych i w porozumieniu z właścicielami nieruchomości wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie.

11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół

działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Niechanowo wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy w Niechanowie zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami,
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata

sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich,

restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy **zabytkach wpisanych do rejestru zabytków** mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446, art. 71-83). Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2014 r., poz. 399).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje udzielane na remonty i konserwację obiektów sakralnych w zakresie wykonywania podstawowych prac zabezpieczających obiekt (bez wystroju i wyposażenia).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 74 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

W ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa

Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.